

شرح خدمات اجرایی طرح تنوع‌بخشی به معیشت‌های خانوارهای روستایی

مقدمه

دفتر طرح حفاظت از تالاب‌های ایران با همکاری سازمان حفاظت محیط زیست و برنامه توسعه ملل متحد و با حمایت مالی دولت ژاپن از سال ۲۰۱۴ اقدام به اجرای فاز اول پروژه "مشارکت در احیاء دریاچه ارومیه با الگوسازی مشارکت جوامع محلی در انجام فعالیت‌های کشاورزی پایدار و حفاظت از تنوع زیستی و گونه‌های در معرض خطر" در ۴۱ روستای پایلوت حوضه آبریز دریاچه ارومیه نموده و در سال ۲۰۱۹، فاز ششم پروژه با افزایش سایت‌ها به ۱۳۰ روستا گسترش یافت. اهداف مدیریتی پروژه در راستای چشم انداز ۲۵ ساله برنامه مدیریت جامع دریاچه ارومیه شامل افزایش آگاهی‌های عمومی در مورد ارزش‌های دریاچه و تالاب‌های اقماری، تقویت مشارکت‌های مردمی و مدیریت پایدار منابع آب و کاربری اراضی کشاورزی در راستای حفاظت از دریاچه ارومیه می‌باشد. از فاز سوم پروژه به بعد حمایت و توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی در قالب تشکیل صندوق‌های خرد زنان روستایی به عنوان یک فعالیت مکمل و نیز کمک به راه‌اندازی کسب‌وکارهای سازگار با زیست‌بوم‌های تالابی با رویکرد تنوع‌بخشی به معیشت‌های خانوارهای روستایی در کنار دیگر فعالیت‌های در نظر گرفته شده بود. اکنون، با اتکا به این تجربه‌ها، در فاز هفتم پروژه "مشارکت در احیای دریاچه ارومیه با الگوسازی مشارکت جوامع محلی..." این فعالیت در دو روستا از سایت‌های پروژه پیگیری خواهد شد.

اهمیت موضوع و هدف

تا زمانی که جامعه برای فراهم آوردن نیازهای اولیه خود به منابع طبیعی محیط اطراف خود متکی باشد سخت بتوان سیاست‌های حفاظت از محیط زیست را اجرایی کرد. یکی از اهداف طرح "مشارکت در احیای دریاچه ارومیه با الگوسازی مشارکت جوامع محلی..." شناسایی و ترویج روش‌های معیشتی با نیاز آبی کم در حوضه آبریز دریاچه ارومیه است. این فعالیت به عنوان مکمل دیگر فعالیت‌های طرح به اجرا درمی‌آید. طی این فعالیت، سعی بر آن است تا نشان داده شود که می‌توان با تنوع‌بخشی به منابع کسب درآمد خانوارهای جامعه هدف از فعالیت‌هایی که بر منابع آب و خاک فشار می‌آورد کاسته و با فعالیت‌های درآمدزای دیگر را آزمود. هدف نهایی از کاهش تکیه خانوارهای جامعه هدف به منابع آب و خاک فراهم کردن شرایط مناسب برای طرح مسئله سهم آب زیست محیطی دریاچه ارومیه می‌باشد. تا زمانی که از درآمد حداقلی خانوارهای متکی به منابع طبیعی مطمئن نشده‌ایم نمی‌توان از سهم آب زیست محیطی دریاچه ارومیه در مجامع عمومی صحبت کرد. پایداری فعالیت‌های صورت گرفته و برنامه‌ریزی شده (برای آینده) در راستای احیای دریاچه ارومیه مستلزم سطحی از آسودگی جامعه بهره‌بردار از منابع درآمدی خود می‌باشد. تنوع‌بخشی به منابع درآمد خانوارهای روستایی، جدای از کاهش فشار بر منابع آب و خاک، موجب مقاومت جامعه محلی در برابر نوسانات بازار محصولات کشاورزی و تغییرات اقلیمی (خشکسالی و دیگر پدیده‌های طبیعی غیر مترقبه) می‌شود.

رویکرد و روش انجام کار

به منظور توسعه معیشت‌های سازگار با زیست‌بوم‌های تالابی باید فضایی در جامعه ایجاد شود که حامی نوآوری باشد. بدین منظور افزایش مهارت‌های اعضای جامعه در مدیریت سرمایه و نیروی کار مورد هدف قرار می‌گیرد. رویکردی که برای حمایت از معیشت‌های سازگار با زیست‌بوم‌های تالابی باید اتخاذ شود "قراردادن بهره‌برداران در مرکز فعالیت" است. بهره‌برداران آگاه-ترین افراد به شرایط خود هستند. هرچند ممکن است توانایی برقراری ارتباط بین علت‌ها و معلول‌ها را به خوبی یک تحصیل-

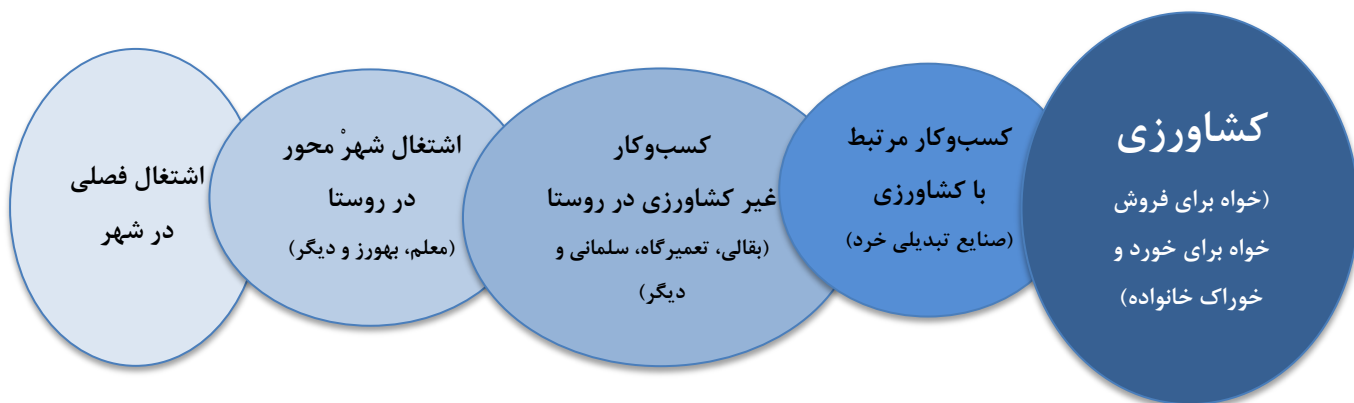
کرده دانشگاهی نداشته باشند و تصمیمات اتخاذ شده توسط آنها از دیدگاه کارشناسان اشتباه باشد ولی رویکرد ظرفیت‌سازی پیشنهاد می‌کند تا مسئولیت تصمیم‌گیری به منفعت‌بران نهایی هر سیاست محول گردد. لذا باید فضایی ایجاد شود تا جامعه محلی با به اشتراک گذاشتن دانسته‌های خود و تحلیل داده‌ها به صورت جمعی به راهکارهایی متناسب با خصوصیات فرهنگی و منابع در دسترس خود در زمینه توسعه زمینه‌های درآمدزا برسند. هم‌افزایی دیدگاه‌ها طی گردهمایی‌ها بهره‌برداران موجب کاهش ضریب اشتباه تصمیمات اتخاذ شده می‌شود.

یکی از راهبردهایی که بالقوه می‌تواند بر روند مصرف کنونی آب در روستاهای پیرامون دریاچه‌ی ارومیه و تالاب‌های اقماری آن تأثیر بگذارد، فراهم آوردن زمینه‌ای است تا معیشت‌های کنونی روستایی تنوع بیابد چندان که کشاورزی لزوماً تنها گزینه‌ی اصلی فعالیت اقتصادی برای امرار معاش شمرده نشود. خانواده‌های روستایی، بسته به شرایط خود، از چندین راه دیگر به جز کشاورزی نیز کسب درآمد می‌کنند. شناختن راهبردهای معیشتی روستاییان و اثرگذاری بر روند آن به سود حفاظت و/یا احیای منابع آبی می‌تواند بالمآل به تثبیت و پایداری زندگی پیرامون زیست‌بوم‌های تالابی بینجامد.

نمودار زیر وضعیت کلی الگوهای رایج معیشتی را نشان می‌دهد. این نمودار بدان معنا نیست که همه‌ی خانوارهای روستایی از همه‌ی این شیوه‌ها برای تأمین معاش خود بهره می‌گیرند. آن چه قطعی است آن است که کشاورزان خرد از محصولات زراعی خود به دو شکل استفاده می‌کنند: تأمین خورد و خوراک خانواده و فروش آن برای تأمین مایحتاج دیگر. شماری از کشاورزان قادر اند با فرآوری محصولات زراعی، باغی و/یا دامی خود درآمد بیشتری کسب کنند. اما خانواده‌های کم‌درآمد و/یا فاقد زمین می‌بایست با کار کردن در زمین‌های دیگران یا از راه اجاره‌ی زمین‌های کشاورزی امرار معاش کنند. البته در روستا کسانی نیز یافت می‌شوند که با راه‌اندازی کسب‌وکارهای خرد خدمات لازم را در اختیار اهالی می‌گذارند. شمار اندکی نیز به کارهایی اشتغال دارند که آن‌ها را در زمره‌ی حقوق بگیران قرار می‌دهد. کسانی نیز از راه دست زدن به کارهای موقت در بیرون از روستا کمبودهای مالی خود را جبران می‌کنند. هرگاه هیچ یک از این شیوه‌های معیشتی پاسخ‌گوی نیاز خانواده‌ها نباشد، مهاجرت به شهرهای مجاور (و عمدتاً به حاشیه‌ی شهرهای بزرگ) تنها گزینه‌ی پیش روی روستاییان خواهد بود. عموماً خانواده‌هایی که از چند راهبرد برای تأمین معاش خود بهره می‌گیرند، در روستا ماندگارتر هستند. مجموعه‌ی این راهبردهای معیشتی به شکل‌های متفاوتی بر الگوی مصرف آب اثر می‌گذارند.

در چند سال گذشته، طرح حفاظت از تالاب‌های ایران با فعالیت‌های مرتبط با کشاورزی پایدار بهبود اصلی‌ترین الگوی معیشتی را به سود حفاظت از منابع آبی و زیست‌بوم‌های تالابی، یعنی تولید کشاورزی برای فروش محصول و/یا تأمین خورد و خوراک، را هدف قرار داده است. اما برای آن که از اثرگذاری جنبه‌های دیگر غافل ننماییم می‌بایست زمینه‌ی مداخله‌های اجتماع‌محوری را در دو عرصه‌ی کسب‌وکارهای خرد مرتبط با کشاورزی و غیر مرتبط با کشاورزی را نیز تدارک ببیند و از این راه با اتکا به رویکرد تنوع‌بخشی به معیشت‌های خانوار روستایی میان فعالیت‌های اقتصادی کشاورزان پیوند معناداری به وجود آورد. بدین معنا، می‌بایست رویکرد معیشت‌های سازگار با زیست‌بوم‌های تالابی را با رویکرد «معیشت جایگزین» که با شرایط روستاهای پیرامون دریاچه‌ی ارومیه و تالاب‌های اقماری آن نامتناسب است، جانشین سازد تا به پایداری اجتماعی-اقتصادی و بوم‌شناختی منطقه یاری برساند.

از سازمان‌های مجری انتظار می‌رود با پیشبرد شرح خدمات برای تحقق این هدف کوشش کنند.

این اقدامات باید در دو روستا از بین ۲۰ روستای منتخب فاز ششم پروژه در استان‌های آذربایجان غربی و شرقی اجرایی شوند. مهمترین شاخصی که در انتخاب روستا محل طرح باید در نظر داشت سطح علاقه و توانایی جامعه محلی در انجام کارها به صورت دسته جمعی است. انتظار می‌رود جوامعی که درآمد حاصل از کشاورزی‌شان در اثر کم‌آبی کاهش یافته است از گزینه‌های معیشتی مکمل یا غیر کشاورزی برای تأمین نیازمندی‌های خود استقبال کنند. انتخاب روستا محل اجرای فعالیت بر اساس لیست روستاها، پیشنهاد مجری و با تأیید گروه هماهنگی (ادارات کل محیط زیست، سازمان‌های جهاد کشاورزی و طرح حفاظت از تالاب‌های ایران) صورت می‌گیرد. قابل ذکر است، در انتخاب روستای به این نکته توجه شود که قبلاً فعالیتی از قبیل تشکیل صندوق یا راه اندازی معیشت انجام نشده باشد.

منطقه مورد اجرای پروژه

به منظور توسعه معیشت‌های سازگار با زیست‌بوم‌های تالابی منطقه مورد نظر طبق جدول ذیل معرفی می‌گردد.

نام شهرستان	زیرحوضه	
نقده	گذار	آذربایجان غربی
میان‌دوآب	سیمینه	
ارومیه	بارانداز و نازلو	
مهاباد	مهابادچای	
بناب	لیلان چای	آذربایجان شرقی
ملکان	قلعه چای	
اسکو	صوفی چای	
عجب شیر	صوفی چای	

مراحل اجرایی شرح خدمات

۱. امکان‌سنجی بسیج کشاورزان برای تنوع‌بخشی به معیشت‌های روستایی
  - ۱.۱. گردآوری و تحلیل اطلاعات پایه‌ی روستا از دو راه کمی و کیفی (بر پایه‌ی رهنمودهای ارسالی از سوی دفتر طرح حفاظت از تالاب‌های ایران)
  - ۱.۲. شناسایی و تحلیل وضعیت دست‌اندرکاران استانی/محلی مرتبط با معیشت‌های روستایی و ارتباط‌گیری مؤثر با افراد و دستگاه‌های اصلی
  - ۱.۳. شناسایی بهره‌برداران طرح کشاورزی پایدار و برقراری ارتباط مؤثر با آنان و خانواده‌هاشان برای یارگیری و جلب پشتیبانی آنان
  - ۱.۴. شناساندن ضرورت تنوع‌بخشی به معیشت‌های روستایی
  - ۱.۵. شناسایی علاقه‌مندان به همکاری با طرح و برگزاری نشست‌های مقدماتی برای بحث و گفت‌و شنود درباره‌ی رویکرد و روش‌های اجرایی طرح
۲. شناسایی راهبردهای معیشتی روستاییان
  - ۲.۱. تکمیل اطلاعات پایه به مدد جانمایی و ثبت خصوصیات منابع موجود در روستا از طریق ترسیم مشارکتی نقشه‌ی منابع و نقشه‌ی اجتماعی
  - ۲.۲. شناسایی مهارت‌های (تجربه‌های کاری) مشارکت‌کنندگان
  - ۲.۳. انتخاب گزینه‌های معیشتی مکمل و/یا معیشت‌های غیر کشاورزی با بهره‌گیری از روش‌هایی مانند ماتریس‌های مقایسه‌ای (زوجی یا نمره‌دهی)
  - ۲.۴. شناسایی منابع درآمدی حال حاضر جامعه‌ی هدف با استفاده از روش‌هایی مانند مصاحبه نیمه ساختاری و بحث‌های گروهی متمرکز
  - ۲.۵. ارزیابی معیشت‌های کنونی از راه دسته‌بندی و رتبه‌بندی معیشت‌های کنونی از بابت سازگاری آن‌ها با مقتضیات پایداری اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی زیست‌بوم‌های تالابی
  - ۲.۶. شناسایی معیشت‌هایی که بالقوه سطح درآمد خانوار را با کم‌ترین نهاده‌های بیرونی افزایش خواهند داد و نیز با مقتضیات پایداری اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی زیست‌بوم‌های تالابی سازگار اند
۳. ایجاد کارگروه‌های محلی برای هر گزینه‌ی معیشتی درآمدزای سازگار با پایداری منابع آبی و زیست‌بوم‌های تالابی
  - ۳.۱. نام‌نویسی علاقه‌مندان در دو گروه کلی:
    - الف) معیشت‌های غیرکشاورزی روستایی و
    - ب) معیشت‌های مبتنی بر فرآوری محصولات زراعی، دامی و باغی روستایی همراه با نیازسنجی و اولویت‌بندی آموزشی اعضای هر گروه
  - ۳.۲. ظرفیت‌سازی اعضای گروه‌ها جهت انجام دادن فعالیت‌های گروهی، مدیریت مشارکتی، راه‌اندازی کسب و کارهای سودآور سازگار با امکانات منابع آبی، روش‌های تأمین منابع مالی خرد، شناخت و درک بیش‌تر نسبت به شرایط اقلیمی پیرامون خود و مانند آن

- ۴.۱. ارزیابی توانایی‌ها و مهارت‌های مرتبط با موضوع‌های یاد شده، به تفکیک زنان و مردان روستایی؛
- ۴.۲. برگزاری دوره‌ها و/یا نشست‌های حضوری یا مجازی برای افزایش توانایی‌ها و مهارت‌های اعضای کارگروه‌های محلی؛
- ۴.۳. فراهم آوردن زمینه‌های یادگیری اعضای کارگروه‌های محلی از اعضای گروه‌های معیشتی (زنان و مردان) فازهای پیشین طرح "مشارکت در احیای دریاچه ارومیه با الگوسازی مشارکت جوامع محلی ... "؛
- ۴.۴. فراهم کردن زمینه فعالیت برای جوانان (با توجه به دشواری‌های فعلی برای یافتن شغل، داشتن ایده‌های نوآورانه و ریسک‌پذیری بیشتر)

۵. تهیه و تدوین مشارکتی طرح کسب‌وکارهای خرد

- ۵.۱. تهیه نقشه‌ی راه و جدول زمان‌بندی برای تولید یک محصول یا عرضه‌ی یک رشته از خدمات با مشارکت اعضای هر گروه
- ۵.۲. فراهم کردن زمینه‌ی آشنایی و بازدید از نمونه‌های موفق کسب‌وکارهای خرد برای اعضای گروه‌های معیشتی
- ۵.۳. تهیه‌ی مشارکتی یک نمونه طرح کسب‌وکار خرد برای هر گروه معیشتی و/یا برای هر کسب‌وکار خانوادگی
- ۵.۴. کمک به یافتن راه‌های عملی برای تأمین منابع مالی لازم برای اجرای طرح مورد نظر
- ۵.۴.۱. شناساندن شیوه‌های راه‌اندازی صندوق‌های خرد به کارگروه‌های محلی به عنوان یک گزینه برای بند ۵.۴؛
- ۵.۴.۲. امکان‌سنجی راه‌اندازی صندوق‌های خرد روستایی، پس از اعلام موافقت کارگروه‌های محلی؛
- ۵.۴.۳. تعیین سازوکارهای لازم برای مدیریت صندوق خرد روستایی؛
- ۵.۴.۴. کمک به تجهیز پس‌انداز، به عنوان اقدام مقدماتی راه‌اندازی صندوق خرد؛
- ۵.۴.۵. تسهیل‌گری‌های لازم برای موفقیت صندوق خرد در جذب کمک مالی از سوی دفتر حفاظت از تالاب‌های ایران
- ۵.۵. تسهیل‌گری برای یافتن راه‌های عملی برای بازاریابی محصولات و خدمات طرح مورد نظر
- ۵.۶. تسهیل‌گری برای برندسازی منطقه ای و بازاریابی الکترونیکی
- ۵.۷. تسهیل‌گری و تعیین سازوکار لازم برای کنترل کیفیت محصولات و دریافت گواهی کیفی محصولات

۶. مستندسازی هر مرحله از فعالیت‌ها و ارائه‌ی نتایج به دست‌آمده به دستگاه‌های ناظر و کارفرما در زمان‌های مقرر

- ۶.۱. تهیه و ارسال گزارش نهایی (۳ مجلد رنگی و فایل الکترونیکی)

ملاحظات

در تهیه و اجرای طرح پیشنهادی ملاحظات اخلاقی پژوهش می‌بایست رعایت شود، برای مثال اطلاعات به دست آمده (در نوشتار، عکس، فیلم و غیره) از سوی مصاحبه‌شوندگان، در صورت تمایل آن‌ها، «محرمانه» باقی می‌ماند. در طرح پیشنهادی برای محدودیت‌های پژوهش از جمله اوج فصل کاری روستاییان و به حد نصاب نرسیدن پرسشنامه‌های پژوهش و غیره نیز لازم است تدابیری در نظر گرفته شده، ذکر گردد.

ملاحظات مالی و حقوقی

- کلیه هزینه‌های اجرایی مرتبط با شرح خدمات فوق و همچنین هزینه‌های بیمه (حوادث و ...) کارکنان شرکت و مالیات در طول مدت زمان قرارداد به عهده شرکت مجری می‌باشد.

- اشخاصی که تمایل به همکاری دارند لطفاً، طرح توجیهی، قیمت پیشنهادی مدارک مورد نیاز (روزنامه تاسیس، روزنامه تغییرات، اساسنامه شرکت، گواهی ارزش افزوده، سوابق کاری و در خصوص دانشگاه‌ها نیاز به ارائه مدارک حقوقی مرتبط می‌باشد) - رزومه و طرح پیشنهادی) به همراه فابندی، گام‌های اجرایی و ریز هزینه‌ها مشمول بر تمامی کسورات قانونی را حداکثر تا روز شنبه مورخ ۱۳۹۹/۶/۱۵ به آدرس پست الکترونیک طرح حفاظت از تالاب‌های ایران wetland.ciwp@gamil.com ارسال نمایید.
  - سقف منابع مالی پیش‌بینی شده با لحاظ نمودن تمامی کسورات قانونی **حداکثر نهصد میلیون ریال** می‌باشد.
  - در پیشنهاد مالی برای هر یک از خروجی‌ها و آیتم‌ها قیمت به تفکیک اعلام شود.
  - شرایط ویژه: در قسط آخر قرارداد معادل ۳۰٪ کل مبلغ قرارداد لحاظ و بعد از تایید نهایی و اتمام کامل تعهدات پرداخت خواهد شد.
  - لازم به ذکر است شرکت منتخب در زمان عقد قرارداد، می‌بایست ضمانت اجرایی (سفته) معادل ۱۰٪ کل مبلغ قرارداد را در اختیار کارفرما قرار دهد و بدیهی است بعد از اتمام تعهدات عودت داده خواهد شد.
  - طبق عرف قراردادهای، در صورت وجود پیش پرداخت ضمانت لازم معادل مبلغ مندرج در قرارداد اخذ خواهد شد.
- لازم به ذکر است ضروری است تمام صفحات طرح پیشنهادی و مالی مهر و امضاء گردد.**